

# Kategoria pogranicza w politologii. Aspekty teoretyczne i praktyczne

Wojciech Tomasz Modzelewski, Arkadiusz Żukowski<sup>1</sup>

## Abstract:

**The category of borderland in political science. Theoretical and practical approaches.** *This article touches upon the category of borderlands and its place within the realm of political science. It is important to see it in many contexts as well as understand different approaches to it. Lately there has been mounting interest in the subject from various academic disciplines, such as political science, sociology, geography and economy. The category of borderlands is highly interdisciplinary, to the extent that different sources may produce quite different definitions of terms within it. Thus the definitions of region, border region, cross-border region and cross-border co-operation are discussed in the first part of the article. The second part touches upon borderlands research in Africa, where, despite lack of real binding ties, there have been many initiatives promoting cross-border co-operation.*

## Keywords:

**borderland, transnational co-operation, Africa, integration**

## Streszczenie:

*Przedmiotem niniejszego artykułu jest kategoria pogranicza i jej usytuowanie w nauce o polityce (politologii). Istotne jest ukazanie pogranicza w różnych kontekstach i ujęciach, co wynika ze wzrastającego zainteresowania tą problematyką ze strony różnorodnych nauk, w tym politologii, socjologii, geografii czy ekonomii. Widoczna jest tu wymiana myśli i idei oraz wzajemne korzystanie z dorobku naukowo-badawczego. Kategoria pogranicza współwystępuje z innymi pojęciami, a interdyscyplinarność badań prowadzi niekiedy do odmiennego ich definiowania. Dlatego też w pierwszej części artykułu określono podstawowe pojęcia, takie jak: region, region przygraniczny i transgraniczny, współpraca transgraniczna. W drugiej – odniesiono się do badań nad pograniczami na kontynencie afrykańskim, gdzie mimo braku realnych powiązań integracyjnych, w ostatnich latach dostrzec można praktyczne inicjatywy dotyczące pograniczy i promujące współpracę transgraniczną.*

## Słowa kluczowe:

**pogranicze, współpraca transgraniczna, Afryka, integracja**

## Link do artykułu:

[http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/nr1/modzelewski\\_zukowski\\_nr1.pdf](http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/nr1/modzelewski_zukowski_nr1.pdf)

## Standard cytowania (APA):

Modzelewski, W.T., Żukowski, A. (2013). Kategoria pogranicza w politologii. Aspekty teoretyczne i praktyczne. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, nr 1, s. 35-43.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest kategoria pogranicza i jej usytuowanie w nauce o polityce (politologii). Istotne jest ukazanie pogranicza w różnych kontekstach i ujęciach, co wynika ze wzrastającego zainteresowania tą problematyką ze strony różnorodnych nauk, w tym politologii, socjologii, geografii czy ekonomii. Widoczna jest tu wymiana myśli i idei oraz wzajemne korzystanie z dorobku naukowo-badawczego. Kategoria pogranicza współwystępuje z innymi pojęciami, a interdyscyplinarność

badania prowadzi niekiedy do odmiennego ich definiowania. Dlatego też w pierwszej części artykułu określono podstawowe pojęcia, takie jak: region, region przygraniczny i transgraniczny, współpraca transgraniczna. W drugiej – odniesiono się do badań nad pograniczami na kontynencie afrykańskim, gdzie mimo braku realnych powiązań integracyjnych, w ostatnich latach dostrzec można praktyczne inicjatywy dotyczące pograniczy i promujące współpracę transgraniczną.

<sup>1</sup> Dr Wojciech Tomasz Modzelewski: adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; Prof. zw. dr hab. Arkadiusz Żukowski: kierownik Pracowni Międzynarodowych Stosunków Politycznych i Bezpieczeństwa Międzynarodowego w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

We współczesnych stosunkach międzynarodowych obok tendencji globalizacyjnych i integracyjnych widoczny jest wzrost znaczenia regionów, współpracy międzyregionalnej i transgranicznej. Pogłębiające się procesy integracyjne w Europie nie osłabiły struktur regionalnych, przeciwnie – umacniają się więzi regionalne, coraz wyraźniej artykułowane są różnorodne interesy regionalne, a władze regionalne (jak też lokalne) w coraz większym stopniu starają się współuczestniczyć w zachodzących w Europie procesach decyzyjnych, w tym dotyczących pograniczy państw.

Podstawowe zagadnienia poddawane analizie politologicznej takie jak globalizacja czy regionalizm, w naturalny sposób współwystępują z kategorią pogranicze. Zjawisko regionalizmu dotyczy m.in. obszarów przygranicznych (granicznych, nadgranicznych), tj. takich, których jedną z granic jest granica państwowa, zlokalizowanych po jednej stronie granicy. Przygraniczność obszaru określa się najczęściej według regionalnych jednostek zasadniczego podziału administracyjnego kraju. Tu pomocna jest kolejna kategoria: regionalizacja – związana z podziałem przestrzeni państwa, ustalaniem jego regionów administracyjnych oraz wyposażaniem ich w określone kompetencje. Służy wyodrębnieniu regionu wewnątrzpaństwowego jako najwyższej jednostki podziału administracyjnego kraju, posiadającej administrację o ścisłym zakresie kompetencji. Region w rozumieniu administracyjnym:

- posiada ściśle określone linearne granice,
- wyznaczony jest na podstawie aktów prawnych,
- posiada określony zasób kompetencji,
- ma swój ośrodek centralny, siedzibę władz,
- pełni najwyższe miejsce w strukturze organizacji terytorialnej kraju (Śliwa 2001: 5).

Takim kryteriom od 1999 r. odpowiada polskie województwo.

Nawiązanie kontaktów między obszarami przygranicznymi determinuje powstanie zjawiska transgraniczności. Zgodnie z „Europejską Konwencją Ramową o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi” za współpracę transgraniczną uważa się „każde

wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby umawiających się stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń. Współpraca transgraniczna ograniczona jest ramami właściwości wspólnot i władz terytorialnych, w sposób określony przez prawo wewnętrzne”<sup>1</sup>.

Inaczej ujmując, współpracę transgraniczną zdefiniować można jako współpracę sąsiedzką przylegających do siebie regionów przygranicznych (granicznych, nadgranicznych). Służy ona np. łagodzeniu niekorzystnych skutków istnienia granic poprzez realizację wspólnych przedsięwzięć i rozwiązywanie problemów, np. niwelowania zjawiska peryferyjności (choć warto pamiętać, że peryferyjność położenia nie zawsze przekłada się na peryferyjność ekonomiczną). Stanowi ona obecnie ważny czynnik rozwoju regionalnego oraz zapewnienia bezpieczeństwa (por. Mync i Szul 1999; Palmowski 2007b; Wawrzusiszyn 2012).

Obszar współpracy wokół granic państwowych składający się z regionów administracyjnych tworzy obszar (region) transgraniczny (ponadgraniczny, pograniczny), transgranicze albo po prostu pogranicze. Stosunkowo rzadko w literaturze przedmiotu spotkać można odmienne podejście, gdzie przez pogranicze rozumie się „terytorialny układ społeczno-gospodarczy po jednej stronie granicy”, utożsamiane ze strefą przygraniczną. Granice tak rozumianego pogranicza wyznacza pas gmin stykających się bezpośrednio z granicą państwa, lub i tych sąsiadujących z nimi, niekiedy powiatów bezpośrednio stycznych do granicy, lub nawet strefy 50 km od granicy (Rykiel 1991; Kulesza 2003). Kategoria pogranicza posiada naturę wielowątkową i wielopłaszczyznową, uwarunkowaną m.in. historycznie, kulturowo i politycznie. Na złożoność pojęcia pogranicze wskazuje Ewa Nowicka: „Nie chodzi bowiem po prostu o obszar po dwóch stronach politycznej granicy międzypaństwowej, ale o obszary na których żyją ludzie, którzy mają poczucie graniczności. Ponadto dobra intuicja

1 Dziennik Ustaw 1993, nr 61 poz. 287, art. 2.

tkwi w określeniu « obszar transgraniczny », gdyż powinny nas interesować wydarzenia społeczne i psychologiczne na terenach po obu stronach granicy. Struktura obszarów pogranicznych czy transgranicznych jest bowiem często bardzo złożona etnicznie, ekonomicznie, historycznie” (Nowicka 2002: 375).

Region transgraniczny traktowany jako pewna całość (np. pod względem historycznym), nie stanowi jednak jednej przestrzeni społeczno-ekonomicznej, lecz jest sumą przestrzeni związanych terytoriami sąsiadujących ze sobą państw. Dotyczy to np. pogranicza polsko-rosyjskiego, które tworzą Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej i województwo warmińsko-mazurskie (Modzelewski 2006). Odmiennej delimitacji pogranicza polsko-rosyjskiego dokonuje Tadeusz Palmowski wliczając doń także województwo pomorskie (Palmowski 2007a). Jak pisze Zbigniew Kurcz: „transgraniczność ma na pograniczu dwa etapy. W pierwszym na miano transgraniczności zasługują wszelkie inicjatywy lokalnych elit, a także akceptowane zachowania i podejmowane na co dzień działania mieszkańców, będące wyrazem ich otwartości na sąsiadów. Drugi etap transgraniczności opieram na założeniu, że na interesujących nas obszarach zaistniało pogranicze społeczne. Istota tego pogranicza polega na masowym przenikaniu kultur i ludzi, za sprawą żywiołowego przenikania wzorów i podejmowania styczności przez żyjących po obu stronach granicy. W sytuacji pogranicza społecznego kształtuje się przeto sieć ponadgranicznych styczności skoncentrowanych wokół wartości i działań ważnych dla miejscowych aktorów” (Kurcz 2009: 9).

Stopień kontaktów między obszarami przygranicznymi zależy głównie od specyfiki granicy państwowej, w tym stopnia jej otwartości. Widoczna jest obecnie ewolucja funkcji granicy: od bariery przestrzennej do płaszczyzny kooperacji, granica jest miejscem spotkań zwłaszcza w kontekście globalizacji, której istotą staje się „kurczenie się/kompresja przestrzeni i czasu oraz zanikanie granic” (*shrinking space, shrinking time and disappearing borders*) (UNDP 1999: 1-3 i 29-31; Kuźniar 2005: 265-274). W ujęciu ekonomicznym, rzadziej społecznym, znoszone są granice w przepływie towarów, usług, kapitału

i inwestycji, technologii i informacji. Każde współczesne państwo z różnym natężeniem podlega tym procesom, różna też może być ich percepcja ze strony jego społeczeństwa czy elit politycznych. Zdeterminowane jest to przez szereg obiektywnych i subiektywnych czynników, także politycznych, a sprowadzić się może do oceny zjawiska transgraniczności poprzez zestawienie wynikających z niej zagrożeń i korzyści.

Wzrastające znaczenie interakcji transgranicznych oraz ich bezpośredni wpływ na przestrzeń przygraniczną doprowadziły do ukonstytuowania się nowego typu polityki państwowej – polityki przygranicznej, której głównym celem jest regulowanie funkcjonowania granicy i harmonizacja dynamiki procesów transgranicznych w ramach terytorium danego państwa. Polityka przygraniczna zajęła pośrednią pozycję między polityką zagraniczną a wewnętrzną w ich tradycyjnym znaczeniu (Czarkowska 2013: 68-69).

Politologia jako dziedzina nauk społecznych, której przedmiotem poznania jest polityka, zajmuje się m.in. problemami polityki na różnych szczeblach funkcjonowania instytucji publicznych, także administracji publicznej, w tym samorządu terytorialnego. Podejmowana przez samorząd współpraca transgraniczna jest specyficznym rodzajem współpracy międzynarodowej, traktowanej jako element aktywności zagranicznej państwa, czyli jeden z aspektów realizowanej przez niego polityki zagranicznej (stąd nań określenie: „paradyplomacja”, „mikrodyplomacja”, „protodyplomacja”, „dyplomacja oddolna”, „dyplomacja społeczna”, „dyplomacja obywatelska”, „mała polityka zagraniczna”). Warto w tym miejscu wskazać na jedyne jak dotąd, tego typu opracowanie dotyczące relacji między polskimi pograniczami a polityką zagraniczną, wydane przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych pt. „Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku” (Stemplowski i Żelazo 2002).

Obecnie, widoczne jest zainteresowanie polityką oraz procesami zachodzącymi na pograniczach także ze strony innych dyscyplin naukowych, np. ekonomii (Salmonowicz 1999; Teichmann 2008;

Koszyk-Białobrzaska i Kisiel 2008) i geografii (Palmowski 2007; Ciok i inni 2008), w tym głównie geografii politycznej. Każda z nich bada określony element procesów politycznych, posługując się metodami właściwymi dla danej dyscypliny. Politologia działa na styku różnych dziedzin nauk społecznych, które także badają pogranicza, głównie socjologii<sup>2</sup> (Sadowski 1995; Gołdyka i inni 1997; Leszkowicz-Baczyński 2001; Zielińska 2003; Misiak, Kurcz i Sakson 2005; Zielińska, Trzop i Lisowski 2007; Kurcz i Sakson 2009; Łukowski, Bojar i Jałowiecki 2009) i widoczne tu jest wzajemne korzystanie z dorobku badawczego, powstają nawet wspólne publikacje (np. Pawłowska i Rykiel 2012).

Dorobek teoretyczny i empiryczny badań nad pograniczami polskimi czy szerzej europejskimi, może służyć jako pomocny punkt odniesienia do badań nad pograniczami w innych częściach świata. Takim *explanandum* problemu może być Afryka, w szczególności Afryka Subsaharyjska w kontekście aplikacji nowego paradygmatu naukowego (*New Regionalism Approach*), który dostrzega nową rolę integracji regionalnej oraz granic i pograniczy. Nurt ten, charakterystyczny dla doby globalizacji, traktowany jest nie tylko jako efekt ogólnoswiatowych procesów, ale zdecydowanie bardziej jako wyzwanie czy też szukanie odpowiedzi na nową rzeczywistość w świecie. Ponadto w kontradycji do wcześniejszych ujęć bada on procesy regionalizacji nie tylko w wymiarze formalnym (tzn. oficjalnym), ale także nieformalnym. Wśród przedstawicieli tego nurtu najczęściej wymienia się: Daniela Bacha, Björna Hettne, Andrása Inotai, Timothy M. Shawa, Fredrika Söderbauma i Osvaldo Sunkele (Söderbaum i Shaw 2003). „Nowy regionalizm” koncentruje się jednak głównie na sferze ekonomicznej, rzadziej na politycznej, a rzadko społecznej i kulturowej (w tym etnicznej). Ta przysłowiowa *terra incognita* powinna być „zagospodarowana” także przez politologów.

W ramach „nowego regionalizmu” opracowania naukowe coraz częściej dotyczą kontynentu afrykańskiego (Bøås i Hvee 2001; Lesser i Moisé-Leeman 2009; Lundin i Söderbaum 2002; Odén 1999; Bach 1999; Shaw 2000; Schulz, Söderbaum i Öjendal 2001; Söderbaum 2000a; Söderbaum 2000b). Również w Polsce wśród badaczy stosunków międzynarodowych „nowy regionalizm” jest nie tylko dostrzegany, ale również zaczyna stanowić paradygmat w badaniach (Zięba 1992; Stadtmüller 2008; Dumała 2009b). Pojawiają się pierwsze publikacje na ten temat dotyczące Afryki (Bach 2008; Dumała 2009a), a w opracowaniach zbiorowych poszerza się charakterystykę tamtejszych organizacji regionalnych (Kopiński 2006b; Kopiński 2006a; Czernichowski 2006; Nowak 2009). Rozwinięciem „nowego regionalizmu” są teoretyczne koncepcje „mikro-regionalizmu”, które odnoszą się także do Afryki (Söderbaum i Taylor 2008b). Coraz więcej jest badań terenowych będących studiami przypadków, uwzględniających aspekty aktywności formalnej, a zwłaszcza nieformalnej. Studia przypadku dotyczą m.in.: Korytarza Rozwojowego Maputo (*the Maputo Development Corridor*), Regionu Doliny Zambezi (*the Zambezi Valley region*), Trójkąta Rozwoju Zambia – Malawi – Mozambik (*the Zambia-Malawi-Mozambique Growth Triangle*), Mikroregionu Walvis Bay - Swakopmund, Pogranicza Sierra Leone i Liberii (*the Sierra Leone-Liberia border zone*), Transgranicznych mikroregionów w Rogu Afryki (*cross-border micro-regions on the Horn of Africa*), Regionu Wielkich Jezior (*the Great Lakes region*) (Söderbaum i Taylor 2008a).

Na świecie powstają instytucje czy sieci badawcze skupiające naukowców zajmujących się tą problematyką w wymiarze globalnym i kontynentalnym/afrykańskim czy też organizacje pozarządowe promujące i wprowadzające w życie idee współpracy transgranicznej. Międzynarodowe Centrum Badań Granic (*Centre for International Borders Research*, CIBR) w wieloaspektowych badaniach zajmuje się wpływem globalizacji i europejskiej integracji na procesy transgraniczne<sup>3</sup>. Najbardziej znanym podmiotem zajmującym się Afryką,

2 W tym kontekście warto zwrócić uwagę na serię: *Pogranicze. Studia Społeczne*, wydawaną przez Instytut Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku, dostępną na: <http://pogranicze.soc.uwb.edu.pl>.

3 Zob. szerzej: <http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch>.

a utworzonym w 2007 r. jest Sieć Badawcza Afrykańskich Pograniczy (*African Borderland Research Network*, ABORNE), która prowadzi interdyscyplinarne badania dotyczące całego spektrum problematyki granic i pograniczy na tym kontynencie<sup>4</sup>. W programie dotyczącym pogłębienia teorii tzw. afrykańskiego pogranicza (*African Borderlands Theories*) uczestniczy dziewięć państw europejskich. Są to: Szwajcaria, Finlandia, Niemcy, Holandia, Portugalia, Dania, Austria, Wielka Brytania i Polska. Stronę polską reprezentuje Jerzy Zdanowski.

Powstają inicjatywy dotyczące pograniczy w określonym regionie Afryki, jak np. Granice i Integracja Afryki Zachodniej (*West African Borders and Integration*, WABI) promująca współpracę transgraniczną jako warunek konieczny do regionalnego rozwoju, integracji i pokoju. W ramach współpracy transgranicznej zrealizowano następujące programy: „*One park, three countries*” (2005), „*Long live cross-border areas*” (2006), „*Here, there, elsewhere... the migrants*” (2006), „*Food security, a cross-border issue*” (2007). Problematyka ta staje się także przedmiotem zainteresowania stowarzyszeń naukowych grupujących afrykanistów, np. Belgijskiego Stowarzyszenia Afrykanistów (*Belgian Association of Africanists*, BAA). Wyżej wymienione instytucje postrzegają problem granic nie w tradycyjnym znaczeniu, ale jako kwestię decydującą o rozwoju tych obszarów w sferze ekonomicznej, społecznej, kulturowej i demokracji partycypacyjnej.

Wraz z wolą polityczną podejmowane są konkretne decyzje polityczne dotyczące granic i pograniczy w Afryce, tworzona jest odpowiednia infrastruktura prawna. W deklaracji Unii Afrykańskiej z Addis Abeby z 7 czerwca 2007 r. dotyczącej wprowadzania programu granicznego/pograniczy dla Afryki, już w tytule zwraca się uwagę na jego pozytywy – zapobieganie konfliktom oraz promowanie integracji (*Conference of African Ministers in Charge of Border Issues* 2007). Sprzyjanie rozwojowi transgranicznej integracji i promocji różnego rodzaju inicjatyw transgranicznych na dużą skalę ma być bezpośrednio inspirowane i dokonywane przez lokalnych partnerów.

Zakłada się stworzenie nowej formy pragmatycznego zarządzania na pograniczu, ukierunkowanej na promowanie pokoju, bezpieczeństwa i stabilności, a także umożliwiania przyspieszenia procesów integracyjnych i zrównoważonego rozwoju w Afryce. Służyć temu mają specjalne programy badawcze i edukacyjne oraz tworzenie tzw. regionów pilotażowych. Implementacja programu odbywa się na trzech poziomach: kontynentu, regionów i narodowym, w oparciu o zasadę subsydiarności. Poza tym w celu realizacji programu zakłada się współpracę z partnerami spoza Afryki, m.in. Organizacją Narodów Zjednoczonych, ale przede wszystkim z Unią Europejską, w tym ze Stowarzyszeniem Europejskich Regionów Granicznych (*Association of European Border Regions*, AEBR).

Problematyka ta obecna jest w programie rozwoju Unii Afrykańskiej, a wcześniej Organizacji Jedności Afrykańskiej, zatytułowanym Nowe Partnerstwo dla Współpracy Afrykańskiej (*The New Partnership for Africa's Development*, NEPAD), zwłaszcza w zakresie realizacji projektów związanych z infrastrukturą. Programy dotyczące granic i pograniczy tworzone są w Afryce przez regionalne organizacje. Szczególne zaangażowanie wykazuje Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej (*Economic Community of West African States*, ECOWAS). W październiku 2005 r. ECOWAS przyjął konwencję o współpracy transgranicznej oraz przygotował w tymże i następnym roku trzy memoranda w tym zakresie<sup>5</sup>. Współpraca transgraniczna ma dotyczyć następujących sfer: zdrowia, szkolnictwa, środków transportu, turystyki, infrastruktury transportowej, przemysłu, promocji handlu, rolnictwa, ochrony środowiska, energii (CEDEAO-ECOWAS 2005).

We współpracę na pograniczach Afryki zaangażowana jest Unia Europejska. W przyjętych na szczycie Unia Europejska – Afryka w Lizbonie w dniach 8-9 grudnia 2007 roku:

4 Zob. szerzej: <http://www.aborne.org/>.

5 ECOWAS Memorandum 1: „*Cross-Border Concept or Local Integration*” z 2005 r.; ECOWAS Memorandum 2: „*Assessment and Perspective of the Implementation of the Cross-Border Initiatives Programme*” z 2006 r.; ECOWAS Memorandum 3: „*Cross-Border Initiatives Programme*” z 2006 r. Zob. <http://www.oecd.org/>.

wspólnej Deklaracji (Council of the European Union 2007b) oraz „Pierwszym planie działania (2008–2010) na rzecz wdrażania partnerstwa strategicznego Afryka – UE” (Council of the European Union 2007a) brakuje jednak wprost odniesień do problematyki granic, pograniczy czy współpracy transgranicznej na kontynencie afrykańskim (transgraniczność wzmiankowana jest w kontekście zagadnień związanych z wodą, urządzeniami sanitarnymi oraz bezpieczeństwem energetycznym). Podaje się jedynie, że zgodnie z podpisanym 3 czerwca 1993 r. traktatem z Abudży ustanawiającym Afrykańską Wspólnotę Gospodarczą, handel i integrację uznaje się za podstawowe elementy szerszego procesu regionalnej integracji i rozwoju. Na kolejnym szczycie Unia Europejska – Afryka 29-30 listopada 2010 r. podpisano Deklarację z Trypolis (Third Africa-EU Summit 2010b) oraz Drugi plan działania na lata 2011-2013 (Third Africa-EU Summit 2010a), zawierający m.in. apel o wzmocnienie współpracy w ośmiu dziedzinach, które zostały zdefiniowane w pierwszym planie działania, w tym regionalnej integracji.

W Afryce mimo stosunkowo dużej liczby organizacji regionalnych i programów integracji regionalnej wciąż brakuje realnych powiązań integracyjnych, w szczególności na pograniczach. Dotychczasowe badania wskazują, iż tamtejsze granice i obszary pogranicza bardziej mogą stanowić źródło ekonomicznych i nie tylko sposobności rozwoju

i stabilizacji niż podziału społeczności je zamieszkujących. Rozczłonkowane (podzielone) grupy etniczne zamieszkujące pogranicza różnych państw nie są specjalnie odporne w stosunku do granic międzypaństwowych, ale mają tendencję do kształtowania silnej tożsamości pogranicza. Z kolei tamtejsi mieszkańcy często z powodzeniem ustanawiają nieformalne porozumienia (układy) i powiązania z przedstawicielami władz centralnych na granicy państwowej (Vorrath 2007).

Przemiany europejskich pograniczy oraz sukces zachodzącej tam kooperacji znajduje naśladowców na innych kontynentach, także w Afryce. Współpraca w ramach afroregionów w dużym stopniu powinna bazować na doświadczeniach euroregionów, ale koniecznie musi uwzględniać afrykańską specyfikę, m.in. poprzez wykorzystanie w zdecydowanie większym stopniu gospodarki i handlu nieformalnego na pograniczach afrykańskich (*informal cross-border economy and trade*). Pogranicza jako regiony współpracy stanowią bowiem realizację idei integracji oddolnej. Sprzyjać to będzie procesowi otwierania granic państwowych, a otwartość granic stanowi realne przyspieszenie procesów integracyjnych. Ponadto po obu stronach granicy/granic można zapoczątkować proces kształtowania się tożsamości regionalnej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, który byłby niejako „wskrzeszeniem” istniejących powiązań z przedkolonialnej przeszłości (Żukowski 2010; Żukowski 2012).

#### Literatura:

- Bach, D. (red.). (1999). *Regionalisation in Africa: Integration and Disintegration*. Oxford: James Currey.
- Bach, D. (2008). Regionalizm, integracja i transnarodowa regionalizacja w Afryce. W: K. Jędrzejczyk-Kuliniak, L. Kwieciński, B. Michalski, E. Stadtmüller (red.), *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bøås, M., Hvee, H. (2001). Regionalisms Compared: The African and Southeast Asian Experience. W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (ed.), *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- CEDEAO-ECOWAS (2005). Convention de coopération transfrontalière dans l'espace CEDEAO. Pobrano 28.11.2013, z: <http://www.oecd.org/fr/csao/publications/38447627.pdf>.
- Conference of African Ministers in Charge of Border Issues (2007). Declaration on the African Union. Border Programme and its Implementation Modalities. Preventing Conflicts, Promoting Integration. Pobrano 28.11.2013, z: <http://www.oecd.org/swac/publications/38769082.pdf>.

Council of the European Union (2007a). First Action Plan (2008-2010) for the Implementation of the Africa-EU Strategic Partnership. Pobrano 26.11.2013, z: [http://www.unic.pt/images/stories/publicacoes5/eas2007\\_action\\_plan\\_2008\\_2010\\_en\\_6.pdf](http://www.unic.pt/images/stories/publicacoes5/eas2007_action_plan_2008_2010_en_6.pdf).

Council of the European Union (2007b). Lisbon Declaration – EU Africa Summit. Pobrano 26.11.2013, z: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2016343%202007%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F07%2Fst16%2Fst16343.en07.pdf>.

Ciok, S., Dołzblasz, S., Leśniak, M., Raczyk, A. (2008). *Polska – Niemcy. Współpraca i konkurencja na pograniczu. Studia Geograficzne 81, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 3064*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Czarkowska, E. (2013). Rosja w procesach transgranicznych. W: S. Bieleń (red.), *Rosja w procesach globalizacji*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Czernichowski, K. (2006). Wspólny rynek Afryki Wschodniej i Południowej (COMESA). W: J. Rymarczyk, M. Wróblewski (red.), *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*. Wrocław: Wydawnictwo Arboretum.

Dumała, H. (2009a). Region Afryki. W: I. Topolski, H. Dumała, A. Dumała (red.), *Regiony w stosunkach międzynarodowych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Dumała, H. (2009b). Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce. W: I. Topolski, H. Dumała, A. Dumała (red.), *Regiony w stosunkach międzynarodowych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Gołdyka, L., Leszkowicz-Baczyński, J., Szczegółka, L., Zielińska, M. (red.) (1997). *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Kopiński, D. (2006a). Południowo Afrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC). W: J. Rymarczyk, M. Wróblewski (red.), *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*. Wrocław: Wydawnictwo Arboretum.

Kopiński, D. (2006b). Unia Ekonomiczna i Monetarna Afryki Zachodniej (UEMOA). W: J. Rymarczyk, M. Wróblewski (red.), *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*. Wrocław: Wydawnictwo Arboretum.

Koszyk-Białobrzaska, R., Kisiel, R. (2008). *Euroregionalna współpraca i integracja na przykładzie euroregionu Bałtyk*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Kulesza, E. (2003). *Współpraca transgraniczna jako czynnik rozwoju lokalnego: na przykładzie gmin polskiego pogranicza z Rosją*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Kurcz, Z. (2009). O transgraniczu i transgraniczności. Wprowadzenie. W: Z. Kurcz, A. Sakson (red.), *Polskie transgranicza*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kurcz, Z., Sakson, A. (red.). (2009). *Polskie transgranicza*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kuźniar, R. (2005). *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lesser, C., Moisé-Leeman, E. (2009). Informal Cross-Border Trade and Trade Facilitation Reform in Sub-Saharan Africa. *OECD Trade Policy Working Papers, No. 86*.

Leszkowicz-Baczyński, J. (red.). (2001). *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania t. 1 i 2*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Łukowski, W., Bojar, H., Jałowicki, B. (red.). (2009). *Społeczność na granicy. Zasoby mikroregionu Gołdap i mechanizmy ich wykorzystania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Lundin, I.B., Söderbaum, F. (2002). The Construction of Cross-Border Regions in Southern Africa: the Case of the “Maputo Corridor”. W: M. Perkmann, Ngai-Ling Sum (ed.), *Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions*. London: Palgrave Macmillan.

Misiak, W., Kurcz, Z., Sakson, A. (red.) (2005). *Z pogranicza na pogranicze w świetle teorii i wyników badań*. Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Zachodniego.

Modzelewski, W.T. (2006). *Polska – Obwód Kaliningradzki FR. Polityczne uwarunkowania współpracy transgranicznej*. Olsztyn: Wydawnictwo Instytut Nauk Politycznych UWM.

Mync, A., Szul, R. (red.). (1999). *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*. Warszawa: Wydawnictwo Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW.

- Nowak, A. (2009). Organizacje integracji regionalnej. W: T. Łoś-Nowak (red.), *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota - mechanizmy działania – zasięg*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Nowicka, E. (2002). Pogranicza a polityka zagraniczna – komentarz. W: R. Stemplowski, A. Żelazo (red.), *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku – Raport PISM*. Warszawa: Wydawnictwo PISM.
- Odén, B. (1999). New Regionalism in Southern Africa: Part of or Alternative to the Globalization of the World Economy? W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (ed.), *Globalism and the New Regionalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Palmowski, T. (red.). (2007a). *Pogranicze polsko-rosyjskie. Problemy współpracy transgranicznej z Obwodem Kaliningradzkim*. Gdynia – Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum.
- Palmowski, T. (2007b). Współpraca z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako czynnik rozwoju regionalnego. Pobrano 29.11.2013, z [http://www.mir.gov.pl/rozwoj\\_regionalny/poziom\\_regionalny/strategia\\_rozwoju\\_polski\\_wschodniej\\_do\\_2020/dokumenty/Documents/e9c8e43c89544a13ab940a1a192ee58aPalmowski.pdf](http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/e9c8e43c89544a13ab940a1a192ee58aPalmowski.pdf).
- Pawłowska, A., Rykiel, Z. (red.). (2012). *Region i regionalizm w socjologii i politologii*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Rykiel, Z. (1991). *Rozwój regionów stykowych w teorii i w badaniach empirycznych*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Ossolineum.
- Sadowski, A. (red.). (1995). *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*. Białystok: Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko.
- Salmonowicz, H. (1999). *Determinanty współpracy i integracji gospodarczej regionów przygranicznych*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Schulz, M., Söderbaum, F., Öjendal, J. (2001). Key Issues in the New Regionalism: Comparisons from Asia, Africa and the Middle East. W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (ed.), *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Shaw, T.M. (2000). Africa in the Global Political Economy: Globalization, Regionalization or Marginalization. W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (ed.), *The New Regionalism and the Future of Security and Development*. London: Palgrave Macmillan.
- Śliwa, P. (2001). Regionalizacja Polski w kontekście integracji z Unią Europejską. *Przegląd Zachodni*, nr 2.
- Söderbaum, F. (2000a). The New Regionalism in Southern Africa. *Politeia*, t. 17, nr 3, s. 75-94.
- Söderbaum, F. (2000b). The Role of the Regional Factor in West Africa. W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (ed.), *The New Regionalism and the Future of Security and Development*. London: Palgrave Macmillan.
- Söderbaum, F., Shaw, T. (ed.). (2003). *Theories of New Regionalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Söderbaum, F., Taylor, I. (eds.). (2008a). *Afro-regions: The Dynamics of Cross-border Micro-regionalism in Africa*. Uppsala: The Nordic Africa Institute.
- Söderbaum, F., Taylor, I. (2008b). Considering Micro-Regionalism in Africa in the Twenty-first Century. W: F. Söderbaum, I. Taylor (ed.), *Afro-regions: The Dynamics of Cross-border Micro-regionalism in Africa*. Uppsala: The Nordic Africa Institute.
- Stadtmüller, E. (2008). Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych. W: K. Jędrzejczyk-Kulinak, L. Kwieciński, B. Michalski, E. Stadtmüller (red.), *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Stemplowski, R., Żelazo, A. (red.). (2002). *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku – Raport PISM*. Warszawa: Wydawnictwo PISM.
- Teichmann, E. (red.). (2008). *Bałtyckie i wschodnie pogranicze Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Third Africa-EU Summit (2010a). Joint Africa EU Strategy. Action Plan 2011-2013. Introductory Part. Pobrano 26.11.2013, z: <http://europafira.files.wordpress.com/2010/12/second-final.pdf>.



Third Africa-EU Summit (2010b). Tripoli Declaration. Pobrano 26.11.2013, z: <http://europafrica.files.wordpress.com/2008/07/tripoli-declaration.pdf>.

UNDP (1999). *Globalization with a Human Face. UNDP Human Development Report*, New York: Oxford University Press.

Vorrath, J. (2007). African Borderlands: Below, Beyond or Against the State? Pobrano 26.11.2013, z: [http://www.allacademic.com/meta/p179779\\_index.html](http://www.allacademic.com/meta/p179779_index.html).

Wawrzusiszyn, A. (2012). *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski. Zarządzanie bezpieczeństwem*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.

Zięba, R. (1992). „Nowy regionalizm” w Europie a Polska. *Sprawy Międzynarodowe, nr 1-2*.

Zielińska, M. (red.). (2003). *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Teorie, studia, interpretacje, t. 1 i 2*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Zielińska, M., Trzop, B., Lisowski, K. (red.) (2007). *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza Polski w integrującej się Europie*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Żukowski, A. (2010). Pogranicza w Afryce. Regiony współpracy czy konfliktów? W: A. Żukowski (red.), *Przestrzeń i granice we współczesnej Afryce*. Olsztyn: Wydawnictwo Instytut Nauk Politycznych UWM.

Żukowski, A. (2012). Sub-Saharan African Borderlands. Towards New Theoretical and Practical Approach to the Development of Africa. *Polish Political Science Yearbook 2012, t. 11*, s. 98-115.